

IV. RECENZJE

Księgi ławnicze Starej Warszawy z lat 1453–1535, redakcja naukowa Agnieszka Bartoszewicz, Warszawa 2020, ss. 1127

Edycja źródłowa czterech kolejnych zachowanych¹ ksiąg ławniczych Starej Warszawy o numerach 527–530 zawierających wpisy z lat 1453–1471, 1472 i 1497–1535 z zespołu nr 97, Księgi miejskie Starej Warszawy, 1427–1796 (83 j.a.) z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, została przygotowana przez profesor Agnieszkę Bartoszewicz i grono jej uczniów z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego: Krzysztofa Mrozowskiego, Macieja T. Radomskiego, Katarzynę Wardę i Urszulę Zacharę-Związek. Przygotowanie edycji krytycznej trwało pięć lat, od 7 VII 2014 do 6 VII 2019 r. Powstała ona w ramach grantu NPRH nr 11 H 13 0176 82. Jak zaznaczono we *Wstępie* (s. 9), jest to kontynuacja wcześniejszych prac edytorskich, przede wszystkim zaś wydanej przez Stefana Ehrenkreutza przed ponad stu laty księgi ławniczej miasta Starej Warszawy nr 525 z lat 1427–1453².

Zgodnie z prawem miejskim, a w przypadku Starej Warszawy było to prawo chełmińskie, najwyższą władzę w mieście sprawował wójt wraz z ławą miejską. W miarę rozwoju miasta w jego kancelarii zaczęto prowadzić księgi sądów wójtowskich i wójtowsko-ławniczych. Podstawą do tego było odnowienie przywileju przez księcia Janusza Starszego w 1413 r., a także lokacja Nowego Miasta wydzielonego spod kompetencji wójta warszawskiego 27 XII 1408 r. Sąd wójtowsko-ławniczy orzekał w pierwszej instancji. Sądownictwo ławników (*scabini*) — początkowo było ich siedmiu, a po 1430 r. już dwunastu — rozpoczęło się w Starej Warszawie w pierwszej dekadzie XV w., choć udokumentowane jest to w postaci wytworów kancelarii miejskiej — ksiąg, dopiero od końca drugiej dekady tego stulecia. Księgi ławnicze zawierają materiał z różnych typów posiedzeń sądów. Były to sądy zwykle (*iudicia communis*), zwane też wyłożonymi, które zwykle odbywały się co dwa tygodnie w piątki. Inny charakter miały sądy wielkie (*iudicia*

¹ Brak tomu z lat 1471–1497 odnotowanego w inwentarzu ksiąg miasta starej Warszawy opracowanym w XVII wieku przez Stefana Hankiewicza. Z. Górski, *Inwentarz ksiąg miejskich miasta Starej Warszawy z lat 1670–1672, opracowany przez Stefana Hankiewicza*, „Teki Archiwalne”, t. 18, 1981, s. 57.

² *Księgi ławnicze miasta Starej Warszawy z XV w.*, t. 1: *Księga nr 525 z lat 1427–1453*, wyd. S. Ehrenkreutz [seria: *Pomniki Prawa Warszawskiego Archiwum Głównego*, t. 3], Warszawa 1916.

magna) odbywane trzy razy do roku. Ich terminy przypadały w styczniu (w okolicy święta Trzech Króli), potem na przełomie kwietnia i maja, a później w październiku (około dnia św. Jadwigi). Również one odbywały się w piątki, w razie kontynuacji (*iudicia parva*) także w soboty. Trzecim rodzajem posiedzeń były sądy wykupne (*iudica empti*). Były to nadzwyczajne posiedzenia zwoływane od połowy XV w. we wszystkie dni powszednie tygodnia. Zbierały się one na wniosek i za opłatą wnoszoną przez osobę domagającą się sądu. W postępowaniach tych często jedną ze stron byli przybysze. Stopniowo jednak przed sądami wykupnymi zaczęli stawać także mieszczanie warszawscy chcący załatwić pilne sprawy, takie jak protestacje czy udzielenie pełnomocnictwa, gdyż sąd ten był dostępny codziennie (oprócz niedziel).

Przedmiotem rozstrzygnięć były w zdecydowanej większości sprawy cywilne (w księgach odnotowane są bardzo nieliczne sprawy kryminalne, należące także do kompetencji tego sądu). Dominują zagadnienia kredytu i jego spłaty, obrotu nieruchomościami i ustanawiania pełnomocnictw. Można zobaczyć zasięg oddziaływania rynku (nie tylko lokalnego) i horyzont kontaktów miejskich. W kręgu tych oddziaływań były: Toruń, Gdańsk, Poznań, Wrocław, Kraków, Lublin, Lwów, Grodno, Wilno etc., ale także Rzym (do którego pielgrzymował na rok święty 1450 Andrzej Kaszub — nr 76), czy Turcję (w związku ze sprawą z ormiańskim kupcem Markiem ze Lwowa — nr 3827). Pojawia się zagadnienie handlu wiślanego (np. nr 793) oraz znaczenie Torunia (ortyle).

Poznajemy pięciu pisarzy prowadzących, zazwyczaj nie tylko, akta ławnicze. Pierwszy to Mikołaj Horlewayn, *aurifaber et notarius* (1453–1472), który pochodził z czeskiego Jiczyna. Jak się wydaje, prowadził księgę na bieżąco, choć niektóre zapisy dodawał też później, co powodowało błędy. Posługiwał się łaciną, ale znajdują się też wpisy w górnośląskoniemieckim i pojedyncze słowa w języku polskim. Po niemal ćwierć wieku, następną zachowaną księgę prowadził najpierw Cyryl z Głubczyc (1496–1506), obywatel Starej Warszawy, który studiował w Krakowie. Po nim obowiązki przejął Andrzej Zaleski (1504–1524), obywatel Starej Warszawy. Wydawca zwraca uwagę, iż jego łacina była bardziej klasyczna. Ostatnią księgę prowadziło dwóch pisarzy, Łukasz Werecki (Werczky) (1524–1529), obywatel Płocka i Franciszek Liscz (1524–1535), który studiował w Krakowie, a potem był wielokrotnym burmistrzem Starej Warszawy.

Całość edycji — cztery księgi — została przygotowana według zaleceń projektu instrukcji wydawniczej Adama Wolffa z 1957 r., opracowanej właśnie do tego typu materiałów archiwalnych. Ważną częścią wydawnictwa są także wspólne indeksy (osobowo-geograficzny i rzeczowy), starannie opracowane, a podawane w nich hasła są niekiedy zwięzłymi zapiskami genealogicznymi.

Wstęp napisany w wersji polskiej i angielskiej rozszerzył krąg odbiorców edycji w międzynarodowym środowisku badaczy, co ułatwi również wydanie książki w formie elektronicznej (ebook). Tu warto dodać, że niedawno skany ksiąg miejskich Starej Warszawy zostały udostępnione w serwisie „Szukaj w archiwach”³.

Odnosząc się do tej bardzo potrzebnej i starannie wydanej edycji można jedynie wyrazić żal, że w daciej podanej w tytule książki nie podano dokładnej informacji. Edycja obejmuje bowiem nie 82, ale zaledwie 56 lat. Poprawne ramy

³ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/124871> <dostęp: 2020-04-15>.

chronologiczne ksiąg ławniczych określają daty: 1453–1471, 1472, 1497–1535. Z drobniejszych uwag: na s. 745 we wstępie znalazł się ewidentny błąd w tytule. Jabłonna z wpisów: 4000 i 4042, będąca własnością biskupów płockich, leżała w ziemi warszawskiej. Na s. 947 powinno być Kałuszyn, a powiat określający lokalizację Czerwińska — jeśli już — to sochociński, a po zmianie granic w 1522 r. — wyszogrodzki.

Wydawnictwo źródłowe ksiąg ławniczych Starej Warszawy to cenna i ważna pozycja nie tylko dla varsavianistów, ale dla wszystkich zainteresowanych dziejami późnego średniowiecza.

BIBLIOGRAFIA

Górski Zbigniew, *Inwentarz ksiąg miejskich miasta Starej Warszawy z lat 1670–1672, opracowany przez Stefana Hankiewicza*, „Teki Archiwalne”, t. 18, 1981, s. 43–64.
Księgi ławnicze miasta Starej Warszawy z XV w., t. 1: *Księga nr 525 z lat 1427–1453*, wyd. Stefan Ehrenkreutz [seria: *Pomniki Prawa Warszawskiego Archiwum Głównego*, t. 3], Warszawa 1916.
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/124871> <dostęp: 2020-04-15>.

Hubert Wajs
(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)
<https://orcid.org/0000-0003-3550-3508>